

NIEDŹWIADNA

Lokalizacja (historyczna i współczesna)

NIEDŹWIADNA, dawny powiat wiski woj. mazowieckiego (ob. powiat grajewski, woj. podlaskie) / dawny dekanat wąsoski diecezji płockiej (ob. dekanat Szczuczyn diecezji łomżyńskiej)

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚW. STANISŁAWA, relikty polichromii wnętrza

Datowanie (z fazami)

1. poł. XVIII w.

Fundator / fundatorzy (odpowiednio do faz)

zapewne ks. prob. Kalikst Kruszewski (daty życia: 1676-po 1738)

Wykonawcy (osoby, warsztat, krąg artystyczny) – pierwotni i wtórni

nieustaleni

Historia powstania

Kościół murowany z po 1551 r. w stylu gotycko-renesansowym przez ówczesnego proboszcza ks. Stanisława Łwowskiego, salowy, nakryty pierwotnie stropem z datą 1551 (znaną z XVIII-wiecznych źródeł wizytacyjnych, usunięty po 1970 r. z inicjatywy ks. prob. Mariana Łupińskiego). Polichromie powstały w 1. poł. XVIII w., zapewne z inicjatywy ks. prob. Kaliksta Kruszewskiego (daty życia: 1676-po 1738, pleban w latach 1711-1738) w ramach kompleksowego remontu połączonego z podniesieniem korony murów (1708) i objęły najprawdopodobniej całe wnętrze, razem z stropem, lecz zostały zabilone już przed 1822 r. W 1906 r. nieustalony lokalny malarz wykonał nowe, słabej jakości sceny z symbolami Trójcy Św. i sceną Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny na suficie, odpowiednio nad prezbiterium i nawą. W 1935 r. zniszczenie większości powierzchni ścian po wymianie tynków, w 1976 r. powtórnie otynkowane. Na ścianie wschodniej (ołtarzowej) był to rozbudowany paludament podtrzymywany przez ulatujące anioły, na zachodniej, powyżej balkonu chóru muzycznego – obłoki z parami uskrzydłych główek anielskich.

Przekształcenia, remonty, konserwacje

W 1781 r. dobudowana kruchta północna, 1812 uszkodzony w pożarze, remontowany 1896 i po 1916 r., 1934-1936 (ks. prob. Józef Przekop). Wnętrze świątyni restaurowane gruntownie, acz niefachowo w latach 1972-1978. W 2004 r. w ramach prac kierowanych przez firmę GorekRestauro Sp. z oo. z Warszawy wykonano rozległe badania sondażowe ścian, które pozwoliły ujawnić istnienie niewielkich partii polichromii na ścianach wschodniej (ołtarzowej) i zachodniej oraz drobnych relikwów na ścianach południowej (wokół wnęki *sacrarium*) i północnej (przy portalu zakrystii). Doczekały się one konserwacji i częściowej rekonstrukcji w roku następnym, później odtworzono drogą kreacji scenę Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny w wykrojowym obramieniu w centrum stropu.

Kompozycja / układ

Ściana wschodnia: baldachim-paludament w kształcie otwartego szeroko namiotu o kolistym kształcie, w czerwono-brązowej tonacji, o połach podtrzymywanych za sznury przez ulatujące anioły;

Ściana zachodnia: dwie grupy nieregularnych obłoków z umieszczonymi centralnie parami szkicowo namalowanych główek anielskich ze skrzydełkami;

Ściana południowa: fragmenty polichromii między oknami – relikty barwnej malatury we wnęce i obramieniu *sacrarium* i pas z fragmentarycznie zachowaną postacią mężczyzny z tysą głową i złożonymi do modlitwy rękami – nieustalonego świętego (?)

Ściana północna: dwa nieregularne relikty polichromii po lewej od portalu wejściowego zakrystii

Ikonografia

Typ iluzjonistycznej oprawy malarskiej z paludamentem był w okresie 2. poł. XVII i 1. poł. XVIII w. rezerwowany głównie dla nastaw dedykowanych Najśw. Maryi Pannie lub Najśw. Sakramentowi / Bożemu Ciału. W Prusach Królewskich w XVIII w. utrzymywała się tradycja iluzjonistycznej malarskiej oprawy ścian wschodnich i tworzenia w ten sposób też dla na ogół snycerskich, architektonicznych nastaw ołtarzy głównych (m.in. Radzyń Chełmiński, Dzierżgoń). Ponieważ północna i północno-

zachodnia część Mazowsza, terytoria odpowiadające obszarowi dawnej diecezji płockiej, były w dużej mierze zależne artystycznie od Prus i Kujaw, można mniemać, iż pojawienie się tego specyficznego motywu w prowincjonalnym mazowieckim kościele przy granicy z Prusach Książęcymi może być przejawem tego zjawiska.

Analiza formalno-stylistyczna

Duży stopień rekonstrukcji i kreacji przeważającej części malowideł we wszystkich wymienionych miejscach i niski poziom wykonania oryginału wykluczają atrybucję. Obecność motywu paludamentu jako iluzjonistycznej oprawy ściany ołtarzowej może jednak wskazywać na pruską proveniencję warsztatu.

Źródła i literatura przedmiotu

Zabytek nieuwzględniony w literaturze. Szerzej o kościele w Niedźwiadnej zob.: A. Grzybkowski, *Późnogotycki kościół w Niedźwiadnej*, „Rocznik Białostocki”, XII: 1974, s. 339-360; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, Seria Nowa, T. IX: *Woj. łomżyńskie*, p. red. M. Kałamajskiej-Saeed, z. 3: *Kolno, Grajewo i okolice*, opr. M. Kałamajska-Saeed, Warszawa 1988, s. 25-27; W. Jemielity, *Diecezja łomżyńska. Studium historyczne parafii*, Łomża 1990, s. 293-294; R. M. Kunkel, *Architektura gotycka na Mazowszu*, Warszawa 2006, s. 63, 149, 150, 276-278; *Projekt wystroju wnętrza kościoła parafialnego w Niedźwiadnej (Projekt sporządzony na podstawie wykonanych badań na istnienie polichromii ściennych i analizy stylistyczno-historycznej)*, oprac. P. Gorek, Warszawa-Niedźwiadna 2005 (<https://docplayer.pl/14518994-Kosciol-p-w-sw-stanislawa-w-niedzwiadnej.html>, protokół dostępu: 29.12.2019); *Dzieje parafii niedźwiadzińskiej (szkic pracy magisterskiej ks. Piotra Maziewskiego)*, oprac. T. Dudziński, Grajewo 2019 (= *Powiat grajewski w źródłach*,), s. 27, 29, 30, 83.

Fotografie:

Niedźwiadna, kościół par. pw. św. Stanisława, widok ogólny na prezbiterium.

Niedźwiadna, kościół par. pw. św. Stanisława, ściana południowa, sakramentarium, relikty pierwotnej dekoracji malarskiej niszy, 1. poł. XVIII w., wyk. nieustalony warsztat malarski o pruskiej (?) proweniencji, fot. MW, 2019.

Niedźwiadna, kościół par. pw. św. Stanisława, ściana wschodnia (ołtarzowa), iluzjonistyczny paludament wokół nastawy ołtarza głównego, 1. poł. XVIII w., rekonstrukcja 2005, wyk. nieustalony warsztat malarski o pruskiej (?) proweniencji, fot. MW, 2019.

Niedźwiadna, kościół par. pw. św. Stanisława, ściana północna, fragment reliktu dekoracji malarskiej, 1. poł. XVIII w., wyk. nieustalony warsztat malarski o pruskiej (?) proweniencji, fot. MW, 2019

Niedźwiadna, kościół par. pw. św. Stanisława, ściana północna, fragment relikty dekoracji malarskiej, 1. poł. XVIII w., wyk. nieustalony warsztat malarski o pruskiej (?) proweniencji, fot. MW, 2019

Niedźwiadna, kościół par. pw. św. Stanisława, ściana południowa, relikwiant pierwotnej dekoracji figuralnej z postacią nieustalonego świętego (?), 1. poł. XVIII w., wyk. nieustalony warsztat malarski o pruskiej (?) proweniencji, fot. MW, 2019.